

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2022	ss.	131-141
Gönderi Tarihi	28.09.2022	Cilt	4	DOI	10.51177/kayusosder.1181443
Kabul Tarihi	30.11.2022	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	30.12.2022	Ay	Aralık		

Makâlât adlı eserinde Şems-i Tebrîzî *^Δ

Shams-i Tabrizi in his work named Makâlât

 Aydın ERYILMAZ¹

Öz

Asıl ismi Şemseddîn Muhammed b. Alî b. Melikdâd Tebrîzî olan Şems-i Tebrîzî, h. 6.-7. yüzyıl ariflerinden olup Hallâc-ı Mansûr ile beraber dünya ve İslâm tarihinde hayatları en çok merak edilen esrarengiz ve sırta kadem basan şahsiyetlerdir. Zira Şems'in hayatına ve ahvâline dair çok az şey bilmekteyiz. Mevlânâ'yı Mevlânâ yapan ve bu vesileyle de kendi namı sanı duyulan Şems'in *Makâlât* adlı eseri olmasaydı, belki de onun hayatına ve varlığına dair hiçbir bilgiye ulaşamayacaktık. Her ne kadar *Makâlât* adlı esere çoğu bilgin ve araştırmacı ihtiyatla yaklaşırsa da eserin üslubuna ve olaylara yaklaşım tarzına baktığımızda cüzi yerleri hariç, eserin Şems'e ait olduğu anlaşılmaktadır. Şems kitap yazmaya karşı çıktığı için Mevlânâ'nın talebeleri ve müritleri, onun sohbet meclislerindeki konuşmalarını not alıyordu. Daha sonrasında bu konuşmaları iki ciltlik bir eser şeklinde derlemişlerdir. Hatta Şems'in kendisi *Makâlât*'nda buna değinmektedir. Bu eserde Şems'in hayatına dair az-çok bilgi edinmek mümkün. Biz de *Makâlât*'ta yer alan Şems'in kendisine ve ailesine dair rivayetleri inceleyerek onun; çocukluğu, gençliği ve ruhî değişimi ile ilgili bilgi verip Şems'in genel bir portresini oluşturmaya çalışacağız. Mizahı ve mizacı yönüyle ayrı bir karakter olan Şems, her ne kadar Mevlânâ ile karşılaşmasından sonra tanınsa da Mevlânâ ile karşılaştığında ilmin ve irfanın zirvesinde olduğu muhakkaktır. Bulunduğu çevrenin yaşam felsefesine ve geleneğine uymayan, zahirde uyumsuz ama batında anlaşılmayı bekleyen bir umman misalidir.

Anahtar Kelimeler: Şems-i Tebrîzî, Makâlât, Genel Portresi, Genel Ahvâli

Abstract

His real name is Şemseddin Muhammed b. Ali b. Shams-i Tebrîzî, who was Melikdâd Tabrizî, h. 6.-7. He is one of the most curious and mysterious figures in the history of the world and Islam, together with Hallâc-ı Mansûr. Because we know very little about Shams' life and circumstances. If it were not for the work of Shams, who made Mevlana Mevlana and whose reputation is known on this occasion, *Makâlât*, perhaps we would not be able to reach any information about his life and existence. Although most scholars and researchers approach the work named *Makâlât* with caution, when we look at the style of the work and the way of approaching the events, it is clearly understood that the work belongs to Şems, except for minor parts. Since Shams was against writing books and similar things, Mevlana's students and followers were taking notes of his speeches in the chat assemblies. Later on, they compiled these conversations as a two-volume work. In fact, Shams himself refers to this in the statement in his work *Makâlât*. In this work, it is possible to collect more or less information about the

^Δ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

* Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İğdir Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Fars Dili ve Edebiyatı, aydin.eryilmaz@igdir.edu.tr

life of Şems. We examined the narrations of Shams about himself and his family in the work called Makâlât; We will try to create a general portrait of Shams by giving information about his childhood, youth and spiritual change. Although Shams, who is a different character with his humor and temperament, is known after the chapter of meeting with Mevlana, it is certain that he was at the peak of knowledge and wisdom when he met Mevlana. It was like an ocean that did not comply with the philosophy and tradition of the environment in which it was located, incompatible on the outside, but waiting to be understood in the interior.

Keywords: Shams-i Tebrîzî, Makâlât, General Portrait, General Morality.

1. Şems-i Tebrîzî ve Makâlât adlı eseri

Asıl ismi Şemseddîn Muhammed b. Alî b. Melikdâd Tebrîzî olan Şems-i Tebrîzî, h. 6.-7. yüzyıl ariflerinden olup dünya ve İslâm tarihinde hayatlarına dair en az bilgi bulunan şahsiyetler arasında gelmektedir. Tebriz’de dünyaya gelen Şems, çocukluğunun neredeyse hemen hepsini burada geçirmiştir. Dönemin ilim irfan şehirlerinden olan Tebriz, bu bakımdan Şems için önemli bir mekândır. Daha çocukluğundan itibaren oyuna ve akranlarına ilgi duymaması kendini bu şehirde yalnız hissetmesinin kendi iç çekişmelerinden (yalnızlık, gariplik, ruhî durum, hissiyat) kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Çocukluğu hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz Şems’in bu dönemdeki hayat serüvenine sadece *Makâlât* adlı eserinde ulaşabiliyoruz. Her ne kadar kendisinden neredeyse bir-iki asır sonra yazılan menkıbeler, seyahât-nâmeler, tezkireler ve buna benzer eserler onun hakkında birtakım bilgiler verseler de bunların neredeyse tamamı efsane niteliğinde olup hiçbir tarihi gerçekliğe dayanmamaktadır. Kaynaktan, mesnetten ve gerçekten kopuk olan bu rivayetler aslında Şems hakkında bunca muammanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mevlânâ’nın eserlerinde kendisine dair neredeyse hiçbir bilgi bulunmayan Şems hakkında esasında *Makâlât* eseriyle birlikte nazarı itibara alınacak iki önemli eser vardır; bunlardan birincisi Mevlânâ’nın oğlu olup aynı zamanda Şems’e hizmet eden ve Şems’in çok sevdiği Sultan Veled’e ait *Velednâme (İbtidânâme)*, ikincisi ise Mevlânâ’nın ile Sultan Veled’in müridi olan, aynı zamanda Şems’i bizzat görüp dönemin olaylarına tanıklık eden Ferîdûn Sipehsâlâr’ın *Risâle-i Sipehsâlâr* adlı eserleridir. Makalenin konusu gereği biz bu incelememizde *Makâlât* adlı eser merkezinde Şems-i Tebrîzî’nin genel bir portresini çizmeye çalışacağız.

Dağınık ve düzensiz haliyle *Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî* birkaç yerde yirmiye yakın nüsha ile günümüze kadar gelmiştir (Muvahhid, 1369, ss. 42-62). Buna rağmen kitabın yakın zamana kadar derlenip çap edilmemesi oldukça şaşırtıcıdır. Esasında Şems’in yazma işine karşı çıkması ve bu konuda katı olması belki de kendi dönemi için bunu daha zor hale getirmiştir. Zira bir yerde: “*Seni kurtaracak şey Hakk’ın kuludur, ne yalnız yazılmış olan. Bu ilahî kitaptan maksat sayfalar değil, rehber olan o insandır. İlahî kitap odur, ayet (delil) odur, sure odur, o ayette (delilde) ayetler var*” demektedir (Muvahhid, 1369, s. 18). Mevlana’nın bazı dostlarının Şems’in sohbet meclislerindeki konuşmalarını ezberlemeye çalışıp o sözleri bazen aynen bazen de idrakleri ölçüsünde yazdıkları dolayısıyla onun varlığına ve ilmine büyük bir delil teşkil eden bu muazzam eserin böylece ortaya çıktığı söylenir (Kedkenî, 1387, s. 18).

Makâlât-ı Şems tek başına o kayıp ve azim rinde-Şems-i Tebrîzî’ye- işaret edip Mevlânâ’nın onun hakkında söylediği şeylere kifayet eder. Onun ışıldayan sözlerinin metni, her ne kadar dağınık ve düzensiz olsa da bu kadar asırdan sonra tek başına Mevlânâ’nın kendi zamanında onun hakkında söylediği şeylere kâfidir: “*Esrar ilahlarının ilahı*”, “*Canın canının canı*”, “*mutlak nur*”, “*dokuz feleğin mumu*”, “*rahmet deryası*”, “*canların sultanının sultanı*”, “*lütuf güneşi*” (Dinânî, 1395, s. 10).

Makâlât’ı ilk kez ciddi bir şekilde “*Risale-i der Tahkik-i Ahval ve Zindegânî-i Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Belhî*” adlı eseri yazarken incelemeye başlayan merhum Fûrûzânfer; *Makâlât*’ın o güne kadar yayımlanmamasına üzüldür. Hatta bu eserin Fars edebiyatı ve lügatlarının bir hazinesi olduğunu belirtir. Devamında Mevlânâ’nın dünyası ile yakınlık kurup onu anlamının *Makâlât*’ı çokça okuyup tahkik etmekle mümkün olabileceğini belirtir. Zira böylesi metinleri bir kere okumakla yetinmeyip ciddi bir şekilde mütalaa ettikten sonra Şemsî anlamının mümkün olabileceğini söyler. “*Bu eseri anlamayan kimse Mevlânâ ile Şemsî asla anlamayacaktır. Bu eserin hazzına varan kimse bu gül bahçesinden dışarı çıkmak istemeyecektir*” (Fûruzânfer, 1388, ss. 123-124).

Bu eseri ciddi bir şekilde araştırıp tahkik eden başka bir araştırmacı ise Üstad Nâsreddin Sahibu'l Zemânî'dir. Şems'in düşüncesi ve felsefesi hakkında şimdiye kadar yazılan en ciddi ve başarılı eserlerden birisi olan "*Hatt-i Sevvom*" isimli eseri yazmıştır. Birçok defa basılan bu eser, bu yolda yazılacak çoğu esere rehberlik etmektedir. Ona göre Şems'in sözleri; karmaşık, iki türlü, ileri görüşlü, ben merkezlidir. Düzensiz ve kısa olup dolu doludur. Dolayısıyla yokuşlardan hızlıca geçmemeliyiz. Hatta o sözlerle yaşamalıyız. Onlarla tefekküre dalmalıyız. Onları gözden geçirip onlarla yakınlık kuralmalıyız. Onların zahiri-basit görünüşünden sıyrılıp batını derinliklerine doğru yol almalıyız. Böylece onun sözlerinin mesajına, içsel derinliğine, onların gayelerine, uzak bir şeye ulaşma misali ulaşmalıyız. Kendisinin de belirttiği ettiği gibi Şems'in sözlerinin iki yönü vardır: "*Dışsal (zahiri) ve içsel (batini) yönü. Görünüşte tekil olan bir peçe, batını yöne doğru salınıp kaçır. İki yönlüdür, iki hayatlıdır. Tekrar okunup araştırılmayı gerektirir*" (Sahibu'l Zemânî, 1387, ss. 121-122).

Makâlât-ı Şemsi Tebrîzî eserini derli toplu bir şekilde tashih edip bir araya getirenlerden birisi de Ahmed Hoşnîvis'tir. *Makâlât*'ın Şems'in azametini ve ilmine büyük bir delil olduğunu, Şems'in kitap yazmamasını onun şu sözüne dayandırır: "*Ben asla yazma alışkanlığına sahip değilim. Yazmadığım için bende öylece kalmıyor ve her lahza bana yeni bir hal var, söz bahanedir*" (Hoşnîvis, 1349, s. 15).

Fakat eseri en mufassal ve geniş şekilde inceleyip tashih eden ve mükemmel bir mukaddime ile edebiyat sahasına kazandıran Muhammed Ali Muvahhid olmuştur. H.1356 yılında tashih etmeye başladığı eseri 1369 yılında tamamlamıştır. Dolayısıyla bu eser 13 senede yapılan mufassal ve müdekkik inceleme neticesinde ortaya çıkmıştır. İki ciltlik bir eser olarak bu nüshayı derleyip düzenleyen Muvahhid, bu eser ışığında daha sonra *Şems-i Tebrîzî* adlı bir kitap da yazacaktır. *Makâlât-ı Şemsi Tebrîzî* adlı eserinin mukaddimesinde esere dair şu ifadeleri kullanır:

Mevlevi Tarikatı'na dair elimizde olan vaazlar ve konuşmalardan oluşan mecmualar arasında sadece Makâlât-ı Şems sayfalara ve idrake sığmamış, birbirinden kopuk ve düzensiz bir avuç not misali kalmıştır. Lakin bu sözler, tüm dağınıklığıyla ve eksiklikleriyle, diğer konuşmalar arasında elmas misali parıldamaktadır... Makâlât-ı Şems baştanbaşa coşku, hareket, heyecan ve mutluluk dolu. Onca kırıklığı ve iç içe oluşuna rağmen cümleleri, sefa ve hayret verici cazibelerle doludur... Şems'in sözleri dolu, şirin ve canlıdır. O konuştuğu vakit sanırsın ki Mevlânâ şiir yazmakta. Neşe ve ahenkle dolu, misal ve temsil örgüsüne bürünmüş, yapmacılık ve fazilet çalımından arındırılmış, rengârenk hayallerle ve yüksek gayelerle dolu, ruh ve hareketle dopdolu beyanlardır (Muvahhid, 1369, s. 18).

Makâlât'a baktığımızda öyle anlaşılıyor ki Mevlânâ, Şems'in sözlerini yazmak için bazılarını vazifelendirmiştir. Zira bir yerde Şems onlardan birine şöyle der: "*Sen ne yapıyorsun? Yazıyor musun, dinliyor musun?*" (Muvahhid, 1369, s. 401). Başka bir yerde ise sözlerinin not alındığını görünce Mevlânâ'ya yönelerek şöyle der: "*Onun nuru ve ışıltısıyla benden söz doğar ve halle uyumlu ki böylece iki cilt yazılmış*" (Muvahhid, 1369, s. 392).

Abdülhuseyin Zerrînkûb; Şems'in hayatı hakkında *Sırr-i Ney* isimli iki ciltlik bir eser yazmıştır. Şems'in dağınık ve kimi zaman tekrarlanan sözlerinin bir araya getirilmesi ile yazılan *Makâlât* eseri, aslında bu sözleri sarf eden Şems'in kitap yazma gibi bir niyetinin olmadığını bize gösterir. Ama Şems'in talim ve itikadına dair bilgi barındıran bir eserdir. Dolayısıyla bu eser hem onun tarihi varlığı hakkında şüphe duyanlara hem de onun ilimsiz, ümmi ve tahsilsiz birisi olduğunu düşünenlerin şüphelerini def etmektedir. Harikulade sözleri ile diğerlerini mest edip aşk ve heyecana getirir (Zerrînkûb, c.I, 1364, s. 106).

Şems hakkında neredeyse merak edilen bütün konuları ele alan ve 158 makaleden oluşan kitabı 1378 yılında *Makâlât-i Mecmua-i Büzürğdaşt-i Şems-i Tebrîzî* ismiyle Vahit Ahiretdust çap ettirmiştir. Şems hakkında merak edilen her soruya cevap verebilecek özgünlük ve muhtevaya sahip olan bu eser, büyük bir titizlik ve özgünlük arz ediyor (daha fazla bilgi için bkz. Ahiretdust, 1378). "*Araştırılmaya değer bir itirafnâme olan bu eserde bazen açık, bazen kapalı bir halde ailesinin hayatından perdeyi kaldırıp kendisini de yine gizli bir şekilde tasvir etmektedir*" (Tedvin, 1379, s. 559).

Makâlât eseri birkaç yönüyle önem arz eder. Bu kitap dil ve içerik bakımından irfânî kitaplar arasında has ve ayrı bir yere sahiptir. Hatta öyle ki Mesnevi'deki çoğu kıssa ve hikâyeyi Mevlânâ; ya doğrudan bu eserden almış ya da üzerine eklemeler yapmıştır. En önemlisi ise Şems'in şahsiyeti, hayatı, mizahı, mizacı hakkında önemli bilgiler barındırmasıdır. Bu eser her ne kadar kopuk, düzensiz, parça

parça olup dil ve üslup açısından çokça sorun teşkil etse de bir bütün halinde bakıldığında, Şems'in genel bir portresini ortaya koyar. Kitabın bazı bölümleri hasbihal niteliğinde olup konu bakımından bütünlük arz etmez. Şimdiye kadar yazılan eserler-özellikle Türkçe yazılanlar- Şems'in hayatına ve şahsiyetine çok az değinmiştir. Genelde Şems'in adı Mevlânâ ile ilgili yazılan yayınlarda anılıp onun hakkında müstakil eserler neredeyse yazılmamıştır. Şems hep ikinci planda kalmış, Şems'in Mevlânâ ile olan dostluk yönü nazara alınmıştır.

2. Şems-i Tebrîzî'nin Makâlât adlı eserinde genel portesi

Makâlât eserine göre Şems'in hayatını birkaç bölüme ayırabiliriz: 1. Çocukluk dönemi, 2. Gençlik dönemi ile ruhi değişimler, 3. Hakikat arayışı ve Mevlânâ ile karşılaşma dönemi, 4. Konya'dan gidişi veya kayboluşu. Bu evreleri birleştirdiğimizde onun portresi hakkında genel bir kaniya varmak mümkün.

2.1. Çocukluk dönemi

İyi bir çocukluk dönemi geçiren Şems, narin bir şekilde büyütülmüştür. Annesi ile babasının kendisine karşı son derece merhametli ve sevgili olduğunu belirtir: "*Kendim nazenin idim, babam üzerime titrerdi*" (Muvahhid, c.I, 1369, s. 368). Hatta öyle ki babası onun ürkmemesi için bazen zararlı hayvanlara kızmazdı. "*Kedi kâseyi döküp kırardı, babam yanımda onu pataklamaz, bir şey demez, gülümseyerek: Yine ne yaptın? ... İyi oldu. Bela gelecekti, onunla atlattık. Yoksa bu sana, bana ya da annene gelirdi, derdi*" (Muvahhid, c.II, 1369, s. 27-28).

Fakat öyle görülüyor ki bu ilgi, alaka ve sevgi onun ruh huzuru için yeterli olmuyordu. Bilmediği ama içten içe aradığı bir arayışın dalgalarında gelgitler yaşadığı, öyle ki bu arayış ve bilinmezlikle kimi zaman yemeden yatmadan kesildiği, dolayısıyla daha o yaşta hakikati bulma fikri ile saatlerce ufuklara daldığı, rivayet edilir (Muvahhid, c.II, 1369, s. 142). Bu farklılığı ve ferdî yaşayışı daha o yıllarda belirgin bir şekilde görülmektedir. Babasının da onun bu garip ve anlaşılmaz haline tepki verdiğini, bu garipliği anlamlandırmadığını şu konuşmadan anlıyoruz: "*Sana ne oldu derdi? Bana bir şey olmadı, deli miyim? Birisinin elbisesini mi paralamdım? Sana mı saldırdım? Senin elbiseni mi yırttım? Derdim. O zaman bu ne haldir derdi? Deli olmadığımı biliyorum ama hangi yordama sahip olduğumu da bilmiyorum*" (Muvahhid, 1379, s. 43). Çok geçmeden Şems, yaradılış ve fitrat olarak ailesinden ayrı olduğu kanısına varır ve bu onu daha da içsel bir yalnızlığa sürükler. Dolayısıyla bu daralmışlığın verdiği haletten ötürü babasının karşısına dikilip sen benden isen ya da ben senden isem, bu deryaya geliver, yoksa evcil kuşların yanına var git, diyecek kadar hırçınlaşmıştır (Muvahhid, c.I, 1369, s. 77). Babası yaşlı gözlerle dudak altından "*Dosta bunu edersen, düşmana neler edersin*" derdi (Muvahhid, c.I, 1369, s. 77). Onu garip ve anlaşılmaz kılan başka bir durum ise bazen günlerce yemeden yatmadan hiçbir şey olmamış gibi hayatını idame ettirmesiydi. Çocukluğunda iştahının olmadığını, üç dört gün geçmesine rağmen bir şey yemediğini belirtir. Babası onun bu haline acıyıp vah benim yavruma derdi. Babası ona hitaben niçin bir şey yemiyorsun dediğinde? Cevaben: Ama zayıf düşmüyorum, öylesi bir kuvvetim var ki istersen, pencereden-açmadan- kuş misali dışarı uçarım. Dört günde bir bıkkınlık, yılgınlık çöker, bir an ve bir vakit. Yine de boğazından lokma geçmezdi (Muvahhid, c.II, 1369, s. 142). Kendi cinsini bulamadığını, garip kaldığını yine şöyle izah eder: Hemşehri ne olur? Benim babamım benden haberi yoktu. Ben kendi şehrimde yabancı idim. Babam bana yabancı, gönlüm ona inciniyordu. Bana saldıracığını sanıyordum. Sevgiyle söz söylemesine rağmen beni döveceğini, evden dışarı atacağını düşünürdüm. Benim manam onun manasından doğmuş ise o zaman ona yakınlık duyup tekâmül etmeliyim diyordum (Muvahhid, c.I, 1369, s. 132-133). Aslında bu konuşmalar Şems'in kendi içinde-bugünkü deyimiyle travmalar yaşadığı-dolayısıyla anlaşılmaz olmasında ana etkenin yine kendisi olduğu görülmektedir. Fakat bir gerçek var ki Şems, Mevlânâ'yla karşılaşınca dek cihanda garip bir insandı. Hatta Mevlânâ da "*Cihanda kimse Şems kadar garip değil*" (Zemâni, c.I, 1384, s. 93) demiştir. Babası ile dahi geçinemeyen Şems, daha o yaşta sürekli olarak didişme ve sürtüşme haletinde idi. Başka bir yerde yine babasına: "*Sen altına çokça yumurta bulunan ve onların arasına ise bir iki tane ördek yumurtası konulan evcil kuşa benziyorsun. Cıvıvlar çıkınca hepsi suya yönelir, ördek suya dalar ama diğerleri su kenarında öylece kalır. Şimdi ey baba! Ben o ördeğim ki merkebi marifet deryasıdır. Benim halim ve vatanım budur. Sen benden isen? Bu deniz suyuna*

dal gel! Yoksa evcil kuşların yanına var git” demiştir (Hoşnivis, 1349, s. 67). Burada münazara ve münakaşalarının sürekli babası ile olması, annesi veya ev efradından varsa herhangi birisi ile yaşamaması, onun belki de babası ile daha yakın olduğunu gösterir. Sürekli hüznü ve huzursuz olması sorun yaşamamasına neden olan bir diğer durumdu. “Bana dedi: Niçin hüznülsün? Elbisen gümüşten mi olmalı? Dedim: Keşke bu olanı da alsaydın” (Muvahhid, c.I, 1369, S. 236).

Şems çocukluk döneminde yaşlılarıyla gezip oyun oynama yerine vaaza ve camiye ilgi duymuştur. “*Bunları elimde olmadan doğam gereği yapardım*” şeklinde izah etmiştir. (Muvahhid, c.I, 1369, s. 196). Bu sözlerden Şems’in aslında içsel yönlendirme ile hareket ettiği fikri oluşmaktadır. İşin hakikatinin ne olduğu-gerçekte böyle bir durumun olup olmadığı noktasında- farklı kişilerden herhangi bir rivayete rastlamadığımız için, *Makâlât* verileri ışığında hareket etmek durumundayız. O yaşında kendinden büyük kişilere nasihatte bulunup onları tedrise teşvik etmeye çalışırdı. Okulun ya da medresenin çok iyi olduğunu, insanın medrese gibi yerlerde dışarıdaki kötülüklerden uzak kaldığını dile getirirdi (Sahibu’l Zemânî, 1387, s. 202). İyi olmakla âşık olmanın farklı şeyler olduğunu söyler: “*Babam iyi bir insan idi, kerem sahibi idi, iki söz söyleyince çehresinden yaşlar dökülürdü, fakat âşık değildi, iyi insan olmak başka, âşık olmak başka*” (Muvahhid, c.I, 1369, s. 32). Derûnî ve hünerî ayrıcalığının farkına çok geçmeden anlayan Şems, diğer çocuklardan farklı olduğunun farkına varır (Sahibul Zemânî, 1387, s. 78).

2.2. Gençlik dönemi ve tedrisi

İlk gençlik yıllarında bu gariplik ve arayış neticesinde onu Hakk’ın dergâhına vardırarak bir mürşidin olması gerektiği fikrine varır. Bu dönemde bir pir-mürşitle tanıştığı, onun vesilesiyle irfan âleminde yol kat ettiği anlaşılıyor.

30-40 gün, baliğ değildim henüz çocuktum, aşka sebep yemeğe meylim yoktu, yemekten söz edilirse, ben elimle hayır hayır derdim, başımı eğdim... Böylesi aşkla semada, o yar beni sıcak halimle tutardı, kuş misali çevirirdi; öyle ki üç gün bir şey yemeden... Elime bir ekmeğe düşünce anında kapardım. Bir nida yükseldi: Henüz hamdır, bir köşeye bırak, ta kendince yansın (Muvahhid, c.I, 1369, s. 236).

Buradan da Şems’in ilim irfan yoluna çok erken yaşlarda düştüğü, yol usul öğrenmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Özellik 3-4 gün gibi uzun bir süre bir şeyler yememesi ve acıkmaması elbette normal bir hal değildir. Hatta bazı yerlerde yeme ve yatmaya dair abartılı ifadeler kullanmıştır. Yemeyi yatmayı umursamadığını, yemek için dünyaya gelmediğini, aksi halde tetkik ve keşifte bulunamayacağını dile getirmiştir. Nasıl gelip nereye gideceğini bilmenin derindedir. Çocukluğundan beri hür yaşamıştır. Bir usule vasil olup, âlemde iyi ve güzel bir çocuğu olan annenin çocuğuna aşkı misali Hakk aşkının da onu sardığını iddia etmektedir (Muvahhid, c. II, 1369, s.136). Dolayısıyla karşılaştığı dervişlerden bir şeyler öğrenmek için dudaklarını kıpırdatmadığını, o konuşana dek sustuğunu, ister kâmil olsun ister noksan ondan bir şeyler öğrenmeye çalıştığını, bunun ne derece zor olduğunu; “*konuşmak can deşmek ve susmak can beslemektir*”, sözüyle ifade etmektedir (Muvahhid, c.I, 1369. s. 245). Bazı söylemleri aşırı güven hatta kibir-inat izlenimi vermektedir. Ev halkının hepsi bir taraf ve o bir taraf olsa, her sorularına cevap bulduğunu, söz söylemekten kaçmadığını, sözü dolandırmadan söylemeye çalıştığını görmekteyiz (Hoşnivis, 1349, s. 84). Fakat kendi cinsinden ve ehil olan kimselerle karşılaşmadığı için suskun kaldığını iddia etmektedir. Çünkü Şems, kendisine söz söylediyse ya da kendini onda gördüğü kimselere (Hoşnivis, 1349, s. 74).

Şems’in tedrisi hakkında bazı kimseler, onun onca talim ve eğitimini yok sayıp ümmî demiştir. Oysa kendi “*Ümmî (okumamış) başkadır, â’mi (bilgisiz, cahil) başka*” demekte. Kur’an’a, hadislere, kelâm ilmine ve diğer İslâmî ilimlere olan hâkimiyeti onun ilmine her cihette kanıttır. *Makâlât* eseri, ilimsiz irfansız birisinin sarf edemeyeceği tabir ve söylemlerle doludur (Muvahhid, c.I, 1369. s. 45).

Tedrise oldukça meyilli olan Şems nihayetinde Tebrîz’in meşhur şeyhlerinden olan Ebu Bekir Sille Bafi Tebrîzî’nin yanına gider. Şems’in söylemlerinden anlaşıldığına göre bu şeyh muazzam bir tesire sahipti. Tebrîz şehrinde Ebu Bekir isminde bir şeyhten çoğu velayeti öğrenmiştir (Eflaki, c.I, 1362, s.309). Burada geçirdiği süre hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Fakat bu arayış serüveninde Şeyh Ebu Bekir, Şems’in mürşit olarak kabul ettiği ve ders aldığı ender şeyhlerden birisidir. Buna rağmen Şems bir yerde ona dair şöyle demekte: “*Bende bir şey vardı ama şeyhim görmüyordu*” (Eflaki, c.I, 1362, s. 309).

Dolayısıyla Şems artık şeyhinden bir şey öğrenemeyeceğini düşünüp oradan ayrılrsa da *Makâlât*'ın birkaç yerinde ondan söz etmesi, Şems'in Ebu Bekir Sille Bafî Tebrîzî'nin etkisinde kaldığını gösterir (Muvahhid, c.II, 1369, ss. 89, 103, 122, 158). Bu arayış esnasında şanını duyduğu çoğu şeyhin dergâhına gitse de öyle anlaşılıyor ki onlarda aradığını bulamamış (Muvahhid, c. II, 1369, s. 106). Onları ilmin mirasına konup nefesine ve şehvetine esir düşen kimseler olarak niteler: “*Hepsi şehvet olmuş, hepsi nefis olmuş, hepsi kalıp ve nefisten ibaret, ötesi yok, mana nerde? Hal nerde?*” (Muvahhid, c.I, 1369, s. 327). Öyle ki bir yerden sonra hokkabaz ve riyakâr diye vasıflandırdığı şeyhlerle sürekli sürtüşme ve didişme halindedir. Onların halkı Hakk'a değil, delaletle sürüklediğini, kendilerini zorla, zulümle, miras yoluyla şeyh ya da mürşit yaptıklarını, pervasız ve korkusuz bir lisanla beyan eder. Dolayısıyla bu tutumu ve üslubu onun gittiği yerlerde barınamamasının ve sorun yaşamasının temel nedenlerinden birisi olacaktır. “*Bunlar kendilerini zorla, zulümle âlim yapmışlar*” (Muvahhid, c.II, 1369, s. 106).

Dönemin koşullarında ve geleneğinde sorun teşkil eden bir başka mevzu ise onun çille-nîşin ya da çile diye bilinen belli bir süre-genelde 40 gün- bir köşeye çekilip halktan ve günahlardan arınma geleneğine şiddetle karşı çıkıp eleştirmesidir. Bunların din-diyane ile ilgisinin olmadığını belirtip kalıplaşmış, katılaşmış toplum geleneklerini kendince kırmaya çalışmıştır. “*Birisi 40 gün eve kapanmalı ta bir hayal (karartı) görstün, o insan mıdır? Ya da ona kişi denilir mi? Muhammed'in dininin onunla ne ilgisi var? Marifet iddiasında bulunan bu kavim, hangi marifet?*” (Muvahhid, c.II, 1369, s. 231). Sert ve iğneleyici söylemlerine devam eder. Bunlar İslam dininin eşkıyaları olup dinin zahirine aldanarak, İslâm binasının temelini târumâr eden âlim ya da şeyh görünüşlü heriflerdir. Bu söylemlerden onun din noktasında ciddi bir duruşa sahip olduğu, bildiği gerçekten dönmediği, kalıptan çok kalbe yöneldiği, dinin içsel mesajlarını asıl teşkil ettiğini, marifet ve muhabbeti esas tuttuğu anlaşılmaktadır. “*Bu şeyhlerin çoğu, Muhammed'in dininin yol kesicileri olmuş ve oluyorlar. Hepsi Muhammed'in dininin fareleri olup harap edicidirler*” (Muvahhid, c.II, 136, s. 15). Buradaki benzetme oldukça manidardır. Bilindiği gibi fare, ambardaki buğday stokunu, içten içe çalıp bitirendir. Derûnî sevapları yok eden kötü alışkanlıklar da denilebilir. Mevlânâ'nın buna dair şöyle bir beyti vardır:

گر نه موشی دزد در انبار ماست!

گندم اعمال چل ساله کجاست؟

Yoksa ambarımızda hırsız fare!

Kırk yıllık amelin buğdayı nerde?

(Zemânî, c.I, 1384, s. 158).

Fakat bunca olumsuzluk ve onun tabiri ile sahte şeyhler, hakikat yolunda gerçeği arama azminden onu alıkoymuyordu. O gerçek ve samimi dostu usanmadan arıyordu. Bu arayış esnasında genelde hanlarda konaklar, medrese ve tekkelere takılmaz “*Büyüklerin elbisesini giyip zengin ve varlıklı olarak görünmek istiyordu (Sipehsâlâr, 1325, s. 177). Ve bunun için durmadan şöyle dua ederdi: “İlahi! Beni evliyanla sohbetdaş ve yakın eyle”*” (Muvahhid, c.II, 1369, s. 161). Dostunu bulma arzusu ile düştüğü yolda karşılaştığı her âlim ya da şeyhle muhabbete koyulurdu. Bazen Şam'da Fahr-i Razi'nin talebesi olan “*Şems-i Hoyî*” ile muhabbet etmiştir (Muvahhid, 1379, s. 50). Bazen de Anadolu topraklarında seçkin hatiplerin ve zatların meclislerine dâhil olmuştur. (Muvahhid, 1379, s. 62). Fakat hakikat yolunda bu zatların hiçbirisi ona gerçek manada yar ve yaren olamıyordu. Dolayısıyla bu arkadaşlık devamlılık teşkil etmiyordu (Geniş bilgi için bkz: Muvahhid, 1379, ss. 105-183).

2.3. Genel portresi

Makâlât eserinde Şems, yaşlı pir olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısa sakallı, zayıf tenli, zayıf ama çevik ve dayanıklı, nefesi ve kalemi güçlü-tesirli bir pir. Kendine güveni yüksek, kendisine hâkim, itimat ve itikat noktasında şüphesi olmayan, ilme irfana oldukça meyilli, zahiri gelenek göreneklere aldırış etmeyen bir imaj çizer. Gayreti ve himmeti üst seviye, ileri görüşlü, heyecanlı, tez canlı, sert ve hazır cevaptır. Yeri geldiğinde saatlerce susup dinleyebilecek bir karakterdir. Lakin söze koyulursa kimseye niye-niçin fırsatını vermezdi. Resmi ilimleri gerekli görse de hakikate varma hususunda onları faydasız bulurdu. Tekke gelenekleriyle, çille-nîşinle, saç kesmeyle, hırka verme ve zikir talimi ile pek arası yoktu. Seyr u suluğu hakikat ve tarikat yolunda pir rehberliğinde gerekli görürdü. Yabancıya çoğu zaman

müsamaha gösterse de tanıdığı aynı sabrı göstermezdi. Onun dizginini eline alana kadar mücadele ederdi (Muvahhid, 1379, ss. 174-175). Sosyal ve ailevi hayatında son derece sade idi. Yeme içmede lüksü aramaz daha çok sıradan yemekleri tercih ederdi (Muvahhid, Makâlât, c.I, 1369, s. 224). Hal böyle olsa da yemek noktasında seçici olduğu ve bazen Mevlânâ'nın eşi Kerra Hatun'un yemeklerinden ötürü şikâyetle bulunduğu da görülür (Muvahhid, c.I, 1369, s. 130).

Uzun boyludur: “*Ey uzun! Git ta ki söylenmeyelim*”. Sakal ve bıyık noktasında temkinli davranıp uzun olmalarından sakınmıştır. “*O, öküz sakallıdır, benim sakalım yok*” (Hoşnîvîs, 1349, s. 91). Bazı yerleşim yerlerine karşı özel bir ilgisi vardır. Özellikle eğitim için gittiği Halep’i ve Şam’ı cennete benzetir. (Muvahhid, c.I, 1369, s. 255). Halep günlerini “*Halep, acayip bir şehir, yolları ve evleri çok güzel*” şeklinde yâd eder. Hatta Mevlânâ olmasa Halep’ten dönmeyeceğini, “*Baban kabirden kalkmış, gel seni göreyim sonra Şam’a geri dönersin dese, elbette gitmezdim. İlla Şam’a giderdim; onun imareti ya da tahribatından bana ne? Cennet ya Şam’dadır ya da onun ötesinde*” diyecek kadar abartılı cümleler kurmuştur (Muvahhid, c.I, 1369, s. 255).

Makâlât’ta nazarı dikkate alınması gereken bir başka mevzu ise Şems ile Mevlânâ arasındaki şarap mevzularıdır. Şems’in alkol tükettiğine dair herhangi bir bilgi yoktur, dolayısıyla bu noktada kesin bir hükümden kaçınılıyız. Fakat Mevlânâ'nın fakihlerden birisinin sorusuna verdiği aşağıdaki cevap çoğu muammaya neden olmuştur:

Bilgin fakihlerden rivayet edilir: Bir gün kiskanç fakihler, inkâr ve inat kafasıyla, hazreti Mevlânâ’ya sordular: Acaba şarap helal mi, haram mı? Onların amacı Şems’in paklığına laf getirmektir. Mevlânâ, kıfayete şu cevabı verdi: Kimin İçtiğine bağlı. Şarap dolu postu denize dökseler, değişmez, onu kirletmez, o su ile abdest almak ve ondan içmek caiz olur. Ama küçük bir havuzu bir damla şarap, şüphesiz necis eder. Yine tuz denizine ne düşerse tuz hükmüne bürünür (Fürûzânfer, 1333, s.131).

O, düşmanına karşı zekice davranıp onlara sabır ve muhabbetle yaklaşarak onun şerrinden sakınmaya çalışırdı. Düşmanına yapabildiğince sevgi ile yaklaş çünkü birisine sevgiyle yaklaşırsan onun hoşuna gider, hatta düşman dahi olsa, böylece onu durdurursun. İyi insanları kötü insanlar dışında kimsenin kötülemeyeceğini, dolayısıyla bu kusurun ise ona ait olduğunu belirtir: “*İyi insanı kötü kimse şikâyet eder. Boğazını sıkır, elbette bu ayıbın ona ait olduğu aşıkârdır*” (Stârî, 1384, s. 77). Kendisinin hem kahır hem de lütuf yönü vardır. Mevlânâ'nın lütuf içre lütuf olduğunu ama kendisinde her ikisinin de bulunduğunu ve sadece lütuftan kendisine bıkkınlık geldiğini beyan eder (Hoşnîvîs, 1349, s. 77). Bunu ise huyuna gidildiğinde lütuf, aksine gidildiğinde kahır olduğunu şöyle ima eder: “*Ben avuç içi misaliyim, benim huyumu bilen birisi hem zahîrî hem batînî huzura erer*” (Hoşnîvîs, 1349, s. 116). İnsanın önüne çıkan engel ve zorlukları insanın kendisi ile alakalı olduğunu, önüne çıkan her engelden ötürü kendinden yakınması gerektiğini, o engelin ondan ötürü olduğunu düşünür (Hoşnîvîs, 1349, s. 173). Hatta mevzuyu daha da içselleştirip “*kusuru kendinde gören yığıttir, bozgunculuk sende var, bozgunculuk senin kahır sıfatındır*” gibi ifadeler kullanır (Muvahhid, c.I, 1369, s. 222).

Dikkat çeken başka bir yönü ise şiire, gazele olan ilgisidir. Senaî Gaznevi'nin gazellerine karşı özel bir ilgi duyardı. Sözlerinden yolculuklara genelde tek başına çıktığı, korkusuz ve cesur birisi olduğu anlaşılıyor:

Yolda haramiler var korkarım sana saldırsınlar dedi. Dedim: Sen beni nasıl tanırısın? Aslanların dalmaya güç yitiremediği çaluların arasına dalarım... Ağaçlara rüzgar vuruyor ve uğultuları yayılıyordu. Somurtkan bir genç gelip çek git dedi. Ben onu dikkate alıp bakmadım. Kaç kere bağırdı, heybetlendi; taş vursa yaracak keskin hançer misali idi. Ondan sonra tekrar dedi: Çek git. Kafamı onun tarafına çevirdim. Elimi daha hiçbir silaha uzatmadan, kıcı üzerine düştü. Eliyle benim benimle işim olmaz, git işaretinde bulunuyordu (Muvahhid, c.I, 1369, s. 222).

İyi niyetli birisi olup suizandan kaçınırdı. Hatta düşmanına bile iyi temennilerde bulunup bazen onlar için dua ederdi. Onlar hakkında ne düşündüğümü bilmiyorlar, onlar için nasıl arınmış bir gönül, paklığı ve ikbali dilediğimizi bilselerdi, önümüzde can verirlerdi. Ben asla kötü düşünmem. Kendi şeytanından ve endişesinden arınan gönül neyi düşünür? Şeytan asla o gönle gelmemiştir. Onda sürekli melek bulunur. Öyle ki Hakk Teâlâ: “*Ben onu rahmet evim yaparım*” buyuruyor. Siz buyurun dışarı çıkın (Muvahhid, c.I, 1369, s. 221). İçsel ve derûnî bir huzurdan söz eder. İlham ve işaret yoluyla bu huzura erdiğini iddia eder. Hatta insanların bu işaret olmadan mutlu olmalarına şaşırıldığını, insanların bu

olmadan altın taca razı olmaması gerektiğini, tüm varlarını verip onu alması gerektiği fikrini taşır (Muvahhid, c.I, 1369, s. 254). İltifat ve ilgiden sıkılır, dışa önem vermez ve genelde sade olarak yaşardı. Tüm âlem ona iltifat etse, onda sanki ayağını ustura ile kesiyorlar hissi verirdi. Kendini fazlaca övdüğü, ayrı gördüğü, özel bulduğu açıkça görülür. Öyle ki “Kendimi dostun nihayeti bilirim” (Muvahhid, c.I, 136, s. 51) diyecek kadar iddialı bir ifade kullanır. Kibir, tekebbür, beğeni haletinin aşırı olduğu söylemleri oldukça fazladır. Aslında özünde mütevazı olduğunu söyleyen Şems’in sözünde ve söyleminde genellikle tahakkümün, kendini takdirin, bazen karşı tarafı tahkirin olduğu görülür. Keskin söylemli ve eylemli olan Şems, mizacı ve mizahını “özlü, öz, keskin, içneleyici, ben merkezli ve pervasız” olarak nitelendirmek sanırım yerinde olacaktır. Zira Makâlât eserinde etrafı ile sürekli didişen, dikleşen, sürtüşen, bildiğinden kolay kolay şaşmayan bir profil çizer. Özellikle kibir ve kendini üstün görmesine aşağıdaki söylemleri güçlü delil hükmündedir:

Demişler ki: Mevlânâ Şemseddin’den bize bir ferahlık-genişlik gelmiyor. Benden ferahlık talep eden kimse Yahudi’dir; beni bulsun ve ferahlık dilesin?... Onlar bu dünyada beni tanımıyorlar, o zaman kime kulluk ederler? Bana, delil göster dersin! Benden delil mi isterler? Hakk delili isterler ama Hakk’tan delil istemezler (Muvahhid, c.I, 1369, s. 153).

Nefsini hükmüne alıp nefsi ona itaat ederdi. Başkalarının yemek için can attığı şeylere asla meyil etmezdi. Arpa ekmeğini bildircına tercih ederdi (Muvahhid, c.I, 1369, s. 121).

2.4.Mevlana ile karşılaşma dönemi

15 yıllık belki daha fazla bir arayıştan sonra Şems, aradığı dostu-Mevlânâ’yı- Konya’da bulmuştur. Bu karşılaşma ile ilgili fazlasıyla rivayet ve uydurma bilgiler mevcuttur. Şems, Mevlânâ ile Konya’daki ilk karşılaşmasını Arapça olarak anlatır:

Mevlânâ’ya ilk olarak şunu sordum: Beyazıt, Peygamber’e biat ettiyse o zaman niçin biz seni hakkıyla bilemedik sözü yerine beni ululayın şanım ne yücedir dedi? Devamında Mevlânâ’nın “bu sözün sırrına ve derinliğine tastamam erdiğini, onun özlüğünü ve nihayetini tam manasıyla, içinin temizliğinden dolayı, anladığımı ve bu sözle mest olduğunu ve kendisinin de o sözün lezzetinden gafil olduğunu onu anladıktan sonra kendisinin de mest olduğunu söyler (Muvahhid, c.II, 1369, s. 87).

Kendisine has bir mizaha-mizaca sahip olan Şems, Mevlânâ’yı çevresinden ve mütalaa ettiği kitaplardan uzak tutmaya çalışır. Kime yüzünü çevirirse o cümle cihana yüz döner, içinde bir cevherin olduğunu, onun yüzünü kime çevirirsem, cümle dost ve arkadaşlarına yaban kesildiğini iddia eder (Muvahhid, c.I, 1369, s. 222). Çok az konuşan çoğu zaman konuşmaktan sakınan Şems, Mevlânâ ile karşılaştıktan sonra, her fırsatta konuşmaya başlar. Mevlânâ’nın müritleri de bu konuşmaları not almaya başlar ve sonrasında bu konuşmalardan oluşan Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî eserini oluştururlar. Çok az konuşmasını ve içe dönük olarak yaşamasını şöyle izah eder: “Rabbanî şaraptan bir fiçi idim, ağzı çamur ile kapatılmış; kimseye benden haber yoktu, âleme kulak kesilmişim, işitiyordum, bu fiçimin Mevlânâ’ya sebep ağzı açıldı, kime benden bir haber ulaşırsa, sebebi Mevlânâ’dır” (Muvahhid, c.II, 1369, s. 175). Keskin söylemli ve sivri dilli olan Şems, Mevlânâ’nın çoğu dostunu ve talebesini yalancı, riyakâr olarak vasıflandırıyor. İster doğru, ister yalan olsun, o kavim aksini yansıtıp, yalan söylediğini ima ederdi. Bu “Uyumsuz, huysuz” (Muvahhid, c.II, 1369, s. 24) kavmin Mevlânâ’nın bereketi olmasa onun mübarek vücudunu görmeye nail olmayacaklarını hatta onlarla hiçbir işinin olamayacağını aşağılayıcı cümlelerle ima ederdi. Dolayısıyla bu kavmin onca uyumsuz, uygunsuz, huysuz davranışından sonra Şems “On beş aylık hararetili, çileli ikametinin ardından” (Beyânî, 1384, s. 136) Konya’yı terk edip Şam’a gider. Kendisi sonrasında dervişin değerini bilmediler, beni sıkıştırıp rahatsız etmeseler fitne çıkacağı bahanesiyle böyle davrandıklarını söyler. (Muvahhid, c.I, 1369, s. 195). Aslında pervasız ve umursamaz bir mizaca sahip olduğunu söylemek sanırım doğru bir tespit olacaktır. Zaten Şems’in kendisi de ben umursamazım demektedir. Mevlânâ’nın hicranında kendisine cefa ve visalinde de kendisine hoşnutluk gelmediğini söylemektedir. Ona göre hem cefa hem de sefa içsel bir halettir. (Muvahhid, c.II, 1369, s. 159). Şems’in tamamıyla kayboluşu ile birlikte akıbeti hakkında çokça rivayetler ortaya çıktı. Bunların çoğu yalan ve efsanevi bilgilerle doludur. Özellikle tezkere yazarları bu konuda adeta akla muhalif çok fazla rivayetlerde bulunmuştur. Dolayısıyla “Bilgilerdeki çelişkiler, Şems’in akıbeti hakkındaki bunca rivayetler, tezkire ve menkıbe yazarlarının bu kıssaya dair doğru bilgiler vermemesine neden olmuştur” (Fürûzânfer, 1388, s. 123).

3. Sonuç

- Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî eseri Şems-i Tebrîzî'nin varlığına delil olup bu husustaki şüpheleri yok etmektedir.
- Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî eseri her ne kadar düzensiz ve kopuk bilgilerden ibaret bir eser olsa da Şems'in irfânî ve tasavvufî bilgisine kanıt olup onun ilmine dair tereddütleri defeder.
- Şems-i Tebrîzî'nin irfân ve tasavvuf anlayışı çağdaşlarının irfân ve tasavvuf anlayışı ile pek uyuşmamaktadır. Hatta çoğu şeyhle zahidi ciddi manada eleştirdiğini görmekteyiz. Binaenaleyh tasavvuf geleneği ve sûflik nişanesi olan sarığa-cübbeye-sakala karşı çıkıp medreseler yerine hanlarda konaklaması gibi şeyler bunu doğrular niteliktedir.
- Şems'in konuşmalarından ibaret olan Makâlât'ın Mevlana'nın talebeli tarafından yazıldığını görmekteyiz. Dolayısıyla dağınık ve düzensiz olmasını farklı zaman dilimlerinde gerçekleşen konuşmalardan kaynaklı olmasına dayandırabiliriz. Başka bir neden ise Şems'in kitap yazmaya karşı olmasından ötürü talebelerin çoğu zaman Şems'ten gizli bir şekilde o konuşmaları not almaları ya da ezberlemeleri olmuştur.
- Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî eserinin verilerine baktığımızda Şems hakkında anlatılanların çoğunun herhangi bir mesnede dayanmadığını ve yalan-yanlış rivayetler olduğunu görmekteyiz. Bunun en büyük sebeplerinden birisi de Eflâkî'nin Menâkıbü'l Arifin, Devlatşâh'ın Tezkeretü's Şuara, Câmi'nin Nefahatü'l Üns ve İbn Battûta'nın Seyahatnâme'si gibi eserlerin Şems'e dair çelişkili hatta genellikle abartılı rivayetleridir.
- Şems'in akranlarına kıyasen daha içe kapanık, oyuna meyilsiz ve ferdî takılmaya yatkın bir karakter olduğunu söyleyebiliriz. Çocukluğunda yaşadığı sorunların –özellikle kendi babasıyla- temel sebebi onun kendini yalnız hissetme duygusundan kaynaklandığını görmekteyiz.
- Eğitim sürecinde daha önce değindiğimiz gibi bir-iki şeyh hariç diğerlerinden pek etkilenmediğini hatta çoğu zaman onlarla didiştiğini görmekteyiz.
- En şaşalı, muammalı, sorunlu ve zor dönemi yine Konya'da geçirdiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemi ve sonrasını büyük güçlüklerle geçiren Şems'in aslında Mevlânâ'dan önceki hayatının da kolay geçmediği görülmektedir. Gittiği yerlere pek uyum sağlamayan, az dost tutan, az konuşan, çok eleştiren, çok sert konuşan hatta bazı yerlerde hakarete varan bir üslup kullanmıştır.
- Şems'in Konya'ya geldiğinde dini manada belli bir enginliğe vardığını, kalıptan çok kalbe varmaya çalıştığını, ilmin irfânî ve derûnî yönüne meyilli olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla Şems, sıradan bir vaiz ve fakih olan Mevlânâ'yı müstesna bir âşık ve arif yapmayı başarmıştır. Çoğu söyleminin kibir dolu olması, kendisini ayrı ve gayri hissetmesi, herkesle oturup kalkmaması, özellikle Konya'daki hayatında onun için aslında başlı başına bir sorun teşkil edecektir. Tüm bunlara rağmen Şems'in farklı bir mizaha ve mizaca sahip olduğu, tarih sahnesine büyük bir şaşaa ile çıktığı, halen hakkında-özellikle kayboluşu hakkında- büyük muammaların olduğu görülmektedir.
- Kendi devrinin büyük bir âlimi ve arifi olan Şems-i Tebrîzî'nin uzun bir süre hatta son 30-40 yıla kadar Mevlânâ'nın yanında zikredilip tarih ve irfan sahasında özel bir yer teşkil etmediği görülmektedir. Mevlânâ'nın eserlerinde kendisine dair neredeyse bilgi bulunmayan Şems, uzun bir süre tarih sayfalarında kayıp bir karakter olarak anılmıştır.

4. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

5. Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmamda, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

6. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Ataallah, T. (1379). *Mevlânâ ve Tufan-ı Şems*. Tahran, İntişârât-ı Tahran.

Beyânî, Ş. (1384). *Demsâzi-i Du Sed Kiş*. Tahran, Câmî.

Câmî, A. (1375). *Nefehâtü'l Üns*. Tashih-i Mehdi Tevhidpûr, Tahran, İntişârât-ı İlmî.

Dinânî, G. (1395). *Şucâ-i Şems*. Gazeliyât-i Şems-i Tebrizî, be-Rivayet-i Gülâmhüseyin Dinânî, Tahran, İntişârât-ı İttılaat.

Eflâki, Ş A. (1362). *Menâkıbü'l Arifin*. be-Kûşeş-i Tahsin Yazıcı, c.I, Tahran, Dünya-i Kitap.

Eflâki, Ş A. (1362). *Menâkıbü'l Arifin*. be-Kûşeş-i Tahsin Yazıcı, c.II, Tahran, Dünya-i Kitap.

Fürûzânfer, B. (1333). *Risale-i der-Tahkik-i Ahval ve Zindegi-i Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Meşhur be-Mevlevi*. Çap-i pencom, Tahran, İntişârât-ı Zevvâr.

Fürûzânfer, B. (1388). *Külliyât-i Divân-i Şems-i Tebrizi*. Mutâbık-i Nüşhâ-i Tashih Şode-i Bediüzzamân Fürûzânfer/ Mevlânâ Celâleddîn-i Meşhur be-Mevlevi, Tahran, Seda-i Muâssır.

Hoşnivis, A, (Emâd). (1349). *Makâlât-i Şems-i Tebrizi*. Tahran, Çap-i Zühre.

Muvahhid, M, A. (1369). *Makâlât-ı Şems-i Tebrizi*. be-Tashih ve Ta'lik-i Muhammed Ali Muvahhid, c.I, Tahran, İntişârât-ı Hârezmî.

Muvahhid, M, A. (1369). *Makâlât-ı Şems-i Tebrizi*. be-Tashih ve Ta'lik-i Muhammed Ali Muvahhid, c.II, Tahran, İntişârât-ı Hârezmî.

Muvahhid, M, A. (1379). *Şems-i Tebrizî*. Tahran, İntişârât-ı Nû

Nâsreddin, S, Z. (1387). *Hatt-i Sevvom*. Çap-i Bist u Yekom, Tahran, İntişârât-ı A'tâyi.

Sipehsâlâr, A, F. (1325). *Zindeginâme-i Mevlânâ Celâleddîn Mevlevi*. bâ-Mukaddime-i Said Nefisi, Çap-i Pencom, Tahran, İntişârât-ı İkbâl.

Starî, C. (1384). *Aşknevâzihâ-i Mevlânâ*. Tahran, Neşr-i Merkez.

Şefi'-i K. M. R. Ş. (1387). *Gazeliyât-i Şems-i Tebrîz*. Mukaddime, Güzineş ve Tefsir-i Muhammed Rıza Şefi'-i Kedkenî, Tahran, İntişârât-ı Suhen.

Vahit, A. (1378). *Makâlât-i Mecmua-i Büzürgdaşt-i Şems-i Tebrîzî*. c.I, Tahran, Encümen-i Asar ve Mirfahir-i Ferhengi.

Veled, S. (1376). *Velednâme*. be- Tashih-i Celâleddîn Humâyi, Tahran, Müessese-i Neşr-i Humâ.

Zemâni, K. (1384). *Şerh-i Câmi-i Mesnevi-i Ma'nevi/ Mevlânâ Celâleddîn Belhî*. c.I, Tahran, İntişârât-ı İttılaât.

Zerrînkûb, A. (1364). *Sırr-i Ney*. c.I, Tahran, İntişârât-ı İlmî.

Zerrînkûb, A. (1364). *Sırr-i Ney*. c.II, Tahran, İntişârât-ı İlmî.